

NAGY KATALIN

Konzervativizmus és liberalizmus Pályaválasztás és társadalmi mobilitás az Egyesült Királyság közoktatási rendszerében

A pályaválasztás, egyes társadalmi csoportok integrációs problémáinak megoldása, a leszakadó rétegek integrálódásának elősegítése, valamint a társadalmi mobilitás tágabban értelmezett kérdései a hazai közoktatási/köznevelési politika szempontjából is aktuálisak. Jelen írás a brit közoktatási rendszer ezzel kapcsolatos – általunk lényegesnek tartott – kérdéseit és a jellegzetesnek mondható megoldási koncepciókat igyekszik – a teljesség igénye nélkül – felvázolni. A brit oktatáspolitikában is évtizedek óta tartó, és napjainkban is folyamatosan jelen levő vita tárgyát képezi a közoktatás szerepének megítélése, feladatainak meghatározása egy megfelelően nyilvánítható mértékű társadalmi mobilitás feltételeinek megteremtése szempontjából. A jelenleg hatalmon lévő Konzervatívok és Liberális Demokraták alkotta koalíciós kormány is igyekszik hatékony lépéseket tenni annak érdekében, hogy mindenki – társadalmi és anyagi helyzetétől függetlenül – azonos esélyeket kapjon az oktatásban. A cél egy olyan középréteg megteremtése, ahová a képesség és a kitartó, kemény munka árán azok is felküzdhettek magukat, akik alacsonyabb társadalmi osztályokból származnak. A nagyobb fokú társadalmi mobilitás megteremtéséhez a britek is az oktatást látják a legmegfelelőbb eszköznek.

A mindenki számára elérhető ingyenes állami elemi- és középiskolai oktatást az 1944-es Oktatási Törvény teremtette meg, valamint megerősítette az alsó- és középfokú oktatás közötti kapcsolatot. A tanulók az elemi iskola után három középiskola közül választhattak: léteztek a tandíj alapon, magas színvonalon működő magániskolák, az állami gimnáziumok (*grammar school*) és technikumok, melyek egyetemi továbbtanulásra készítettek fel a diákokat. A harmadik csoportot a modern középiskolák (*secondary modern school*) alkották, melyek a tanulók gyakorlati készségét fejlesztették. Azt, hogy ki melyik állami iskolában folytathatta a tanulmányait, egy az 1944-es törvény által bevezetett „11+” vizsga eredménye döntötte el, mely már gyakorlatilag (ahogyan azt a neve is mutatja) 11 éves korban meghatározta a tanulók későbbi karrierjét. Akik jól teljesítettek a vizsgán az állami gimnáziumokban folytathatták tanulmányaikat, és jó eséllyel menelhettek a diploma felé. Akik szerényebb eredményt értek el, azok a modern középiskolába jutottak be, és nem volt esélyük a későbbiekben diplomát szerezni. Ezekkel az intézkedésekkel az akkori konzervatívok úgy vélték, a „11+” vizsga képesség alapon szelektál, és ez által a szegény sorsú gyermekek számára is lehetőséget ad arra, hogy gimnáziumban, majd egyetemen tanuljanak tovább. Az intézkedések azonban csak formális esélyegyenlőséget teremtettek. A „11+” vizsga tartalmát több kritika is érte, többen úgy vélték, a kérdések inkább a tehetsős családok gyermekeinek kedveznek. (Pl. a brit szociológus, J. W. B. Douglas¹ is foglalkoztatta ez a kérdés, aki egy 1957-ben végzett felmérésével kimutatta, hogy az olyan kérdésekre, amelyek a cselédség teendőire vagy a klasszikus zeneszerzőkre vonatkoznak, az arisztokrata- vagy a középosztályból származó gyerekek nagyobb eséllyel tudtak helyesen válaszolni, mint a munkásosztály gyermekei.) Ennek eredményeképpen felülreprezentálódtak a gimnáziumokban az arisztokrácia és a középosztály gyermekei, a munkásosztályba tartozó családok pedig jellemzően csak a modern középiskolában taníttatták tovább gyermekeiket.

A brit politikában tovább folytatódott az esélyegyenlőség irányába mutató törekvések, és a Munkáspárt 1964-es győzelmével megszülettek az úgynevezett komprehenzív vagy más néven egységes középiskolák, mellyel többeknek adtak esélyt arra, hogy egyetemen, főiskolán tanuljanak tovább, míg ez a szelektív iskolákkal már 11 évesen gyakorlatilag eldőlt. A

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Eleven_plus_exam

komprehenzív iskolák olyan általános középiskolák voltak, ahová válogatás nélkül mindenkit felvettek. A kormány igyekezett erőteljes nyomást gyakorolni az iskolákra és a helyi oktatási hatóságokra, hogy intézményeiket a komprehenzív iskolák követelményeinek megfelelően szervezzék át, így 1979-re a középiskolákban tanulóknak már a 88%-a komprehenzív iskolába járt². Akadtak azonban olyan területek, ahol az állami intézményeknél és helyi oktatási hatóságoknál a Munkáspárt érvei nem voltak eléggé meggyőző erejűek, és megmaradtak a gimnáziumok, valamint néhány iskola fenn tudta tartani a válogatás jogát is. 1974-ben már csupán a tanulók 26%-a írta a „11+” vizsgát.³ Bár az 1976-os Oktatási Törvény megszüntette a képesség alapon történő felvételi eljárást, 1979-ben ismét engedélyezték. Jelenleg Angliában körülbelül 160, Észak-Írországban pedig 70 gimnázium használja a „11+” vizsgát. Néhány iskola más elnevezéssel illeti (*selection test, entrance test, admission test*) a felvételi eljáráshoz használt tesztet, de gyakorlatilag a feladatok ugyanazok.⁴

A mai szelektíven működő gimnáziumok országosan elismert intézmények, színvonaluk a legjobb magániskolákéval vetekszik, és tanulói a legjobb felsőoktatási intézményekbe kerülnek be. Mivel alapvetően többen szeretnének bekerülni ezekbe az iskolákba, mint ahány hely van, az intézmények szükségesnek látják, hogy felvételi teszttel döntsék el, kik érdemlik meg leginkább azt, hogy az iskola által nyújtott magasabb szintű oktatásból részesüljenek. A mérések során alkalmazott tesztek azokat a kognitív képességeket mérik, melyek a tantermi környezetben nem sajátíthatóak el, és ezáltal az eredmények nem függenek attól, hogy ki milyen alapfokú oktatásban részesült.

A „11+” vizsga egy tesztből vagy teszt sorozatból állhat, angol, matematika, verbális és nonverbális érvelés területein mérheti a diákokat. Azt, hogy a központilag meghatározott lehetőségek közül melyik és hány kérdést tartalmazó tesztet íratják a felvételizőkkel, az iskola valamint a helyi oktatási hatóságok döntenek el. A verbális és nonverbális érvelést a legtöbb teszt tartalmazza, mivel ezeknek a területeknek a mérése a legkevésbé ismert a gyerekek számára. A matematika és az angol tesztek ma már kevésbé gyakoriak, mivel azok nagyrészt a tantervi követelményekre épülnek, bár a kérdések és azok típusai nagyobb kihívást jelentenek a tanulóknak, mint a megszokott tesztek. A „11+” tesztek mára már jól kidolgozottak, megbízhatóan mérik a kívánt képességeket, és a megszerzett pontok precíz indikátorként mutatják a tanulók megszerzett képességeit.⁵

A Munkáspárt azonban továbbra is vitatja a felvételi rendszert, mert bár a tesztek valóban képességet mérnek, a feladattípusokra mégis fel lehet készülni. Vannak olyan kiadványok, melyek mind a szülőknek, mind a diákoknak segítenek a felkészülésben. A jómódú családok magántanárokat is fogadnak gyermekeik mellé, akik folyamatosan foglalkoznak a felvételire jelentkező tanulóval, míg az anyagi problémákkal küzdő családok ezt nem engedhetik meg maguknak. De nem csak e miatt kerülnek hátrányba a szegényebb családok. A szelektív iskolák felvételi eljárásában (melynek összhangban kell lennie az oktatási minisztérium felvételi szabályzatával) a „11+” vizsga csak egy tényező. Meghatározhatják például, hogy vonzáskörzeten kívüli tanulót nem vesznek fel, amivel ismét csorbul az esélyegyenlőség elve. Különösen azért, mert kevés a gimnáziumok száma az Egyesült Királyságban, valamint mert azok az iskolák, amelyek magas színvonalú képzést biztosítanak, a jómódú családokat vonzzák a körzetükbe, ami az ingatlan árak emelkedését indukálja. Így, ha valaki nem

²Szebenyi Péter: *Tagoltság és egyesítés- Tananyagszabályozás és iskolaszervezet*; Magyar Pedagógia 97. évf. 3-4. szám 283.o.

³Robert Coe, Karen Jones, Jeff Searle, Dimitra Kokotsaki, Azlina Mohd Kosnin, Paul Skinner: *Evidence on the effects of selective educational systems - A report for the Sutton Trust*; CEM Centre, Durham University, UK, October 2008, p.5

⁴The Official Parent's Guide to the 11+; GL Assessment limited, London 2011. p. 6.

⁵The Official Parent's Guide to the 11+; GL Assessment limited, London 2011. p.7.

rendelkezik megfelelő anyagi háttérrel, nem tud az iskola vonzáskörzetébe költözni, és gyermekét sem tudja az adott gimnáziumban taníttatni.

A jelenlegi oktatási rendszerben tehát egymás mellett léteznek a szelektív vizsgát alkalmazó gimnáziumok és a komprehenzív iskolák. A társadalmi mobilitás elősegítését támogató törekvések valamint a hozzájuk fűződő viták pedig továbbra is napirenden vannak. Többen azt állítják, hogy a '70-es évektől elindult gazdasági változások következtében a foglalkoztatottság új típusai jelentek meg, melyek következtében a társadalmi osztályok közötti éles határok mára már elhalványultak. Ezt az a két statisztikai adat is alátámasztja, melyek szerint 1950-ben a népesség 70%-a tartozott a munkásosztályba, s ez az arány 2000-re már csak egy kicsivel haladta meg a 15%-ot.⁶ (Érdekes, hogy a lakosság azonban ezt nem így érzi. 1983 és 1991 között a változások ellenére a lakosság 2/3-a vallotta magát munkásosztálybelinek, mely arra vall, hogy a társadalmi osztályok közötti különbség továbbra is fennáll.) A társadalmi mobilitás eszközét mindenki az oktatásban látja, csak másképp. A konzervatívok által támogatott szelektív oktatás a munkáspárt szerint nem segíti az esélyegyenlőséget. De vajon az általuk létrehozott komprehenzív iskolák, ahol különböző családi háttérrel és képességgel rendelkező diákok tanulnak, több esélyt nyújtanak-e a hátrányos helyzetű tanulóknak a társadalmi ranglétrán történő feljebb lépéshez? Az erre a kérdésre adható válaszok szintén meglehetősen sokfélék.

Így például *Kate Hoskins* és *Bernard Barker* „*Education and Social Mobility*” című tanulmányában különböző társadalmi osztályokból származó, az egységes *General Certificate of Secondary Education* (GCSE) vizsga előtt álló 16 éves diákok pályaválasztási terveiről olvashatunk. Az oktatás és a társadalmi mobilitás kapcsolatát boncolgató tanulmányban két komprehenzív iskola 88 tanulójaival készítették interjút. Mind a két vizsgált intézmény jó hírű, eredményeit elismerik. A megkérdezett diákok a tanítás minőségéről és a légkörről is nagyon pozitívan nyilatkoztak, és kiemelték, hogy tanáraik mindenben segítik és támogatják őket. Mivel mind a két iskola egységes középiskola, válogatás nélkül mindenkit felvesznek. A tanulmány készítői azt tapasztalták, hogy a **South Park** elnevezésű intézménybe nagyon különböző képességű és hátterű diákok járnak. Vannak köztük olyanok, akik, nagyon kiváltságos helyzetben vannak és vannak olyan diákok, akik megtapasztalják a nélkülözést is. Érdekes, ugyanakkor, hogy köztes háttérrel rendelkező diákokat itt nem találtak. A jelentős szélsőségek tehát nem csak a képességekből származnak, hanem a társadalmi-gazdasági különbségből is adódnak, továbbá az eltérő háttérrel rendelkező családok elvárásai, igényei, törekvései jelentős különbségeket mutatnak. A másik intézmény, a **Felix Holt komprehenzív iskola** a családi háttér tekintetében jóval egységesebb képet mutat, azonban a diákok képességei ott is igen széles skálán mozognak. A legnagyobb problémát a tanárok szerint az okozza, hogy vannak nagyon tehetséges gyerekek, akik nem is tudják, milyen sokra vihetnék, de otthon nem beszélgetnek az országot, világot érintő problémákról, kevésbé tájékozottak a körülöttük zajló eseményeket illetően, alapvetően sajnos elég szűk látókörűek. További problémaként említik, hogy nincs a diákoknak önbecsülésük, nem hisznek magukban. A jövőt illetően nem mernek nagyot álmodni, nem tűznek ki maguk elé magasabb célokat, nem akarják túlszárnyalni szüleiket.

A kutatás eredménye a pályaválasztással kapcsolatban végső soron az, hogy a megkérdezett tanulóknál jelentős befolyással bír az a miliő, amelyben nevelkednek. Az értelmiségi szülők gyermekei egyetemeket, főiskolákat céloznak meg, míg a szakmunkások gyermekei nagyobb valószínűséggel választanak szüleikéhez hasonló foglalkozást, mint például fodrász, bolti eladó, vagy vízvezeték szerelő. Így gyakorlatilag az eltérő családi háttérrel rendelkező diákok egymással párhuzamosan ugyan, de külön utakon haladnak. A politika a családi hátteret és a

⁶ Kate Hoskins and Bernard Barker: *Education and Social Mobility – Dreams of success*; Institute of Education, University of London, 2014. 36. o.

körülményeket korlátként definiálja, mely a szegényebb családból származó gyerekek előtt lezárja az utat, és nem tudják kihasználni az oktatásnak azokat az előnyeit, melyet a jómódú kortársaik igen. A politikusok úgy vélik, a hátrányos helyzetű diákokat elit kultúrkörnyezetben, olyan iskolákban kell taníttatni, amelyek a magánszféra legjobb iskoláival vetekszenek. Csakhogy a család nem egy független tényező, melyen felül kell kerekedni, melyet le kell győzni. A család a jellemnek, a beállítottságnak az a gazdag forrása, mely már gyermekkorától kezdve meghatározza és egészen felnőtt koráig végigkíséri az egyén életét. A család a fejlődés belső, míg az iskola a külső tényezője. A megkérdezettek 70%-a tartja a családi hátterét támogatónak, sem a szegénységet, sem a rendelkezésre álló források hiányát nem tartják hátráltató tényezőnek a tanulmányaikban, hiszen a pályaválasztásnál a szülő foglalkozása jelentős mértékben befolyásolja a gyermek jövőbeli orientálódását. A felmérésből az is kiderült, hogy még a szabadidős tevékenységek is mindig valamilyen családtaghoz köthetőek. A családi minta, a háttér tehát nagyon fontos szerepet játszik a fiatalok jövőbeli pályaválasztásánál. Ezt alátámasztja az a foglalkoztatottságot és a családi hátteret vizsgáló felmérés, mely azt mutatta ki, hogy 33 éves korukra a jó képességű, menedzser vagy cégtulajdonos édesapával rendelkező fiataloknak csupán 7%-a, szakképzetlen munkás szülők által felnevelteknek pedig 38%-a dolgozott fizikai munkásként. Ezzel szemben, az értelmiségi családban nevelkedett, gyengébb képességű egyéneknek több mint a fele tartozott a középosztályhoz, míg a hasonló képességekkel rendelkező munkáscsaládban felnőtt fiataloknak csupán 10%-a tudta magát abba a társadalmi osztályba felküzdeni.⁷

A tanulmányban szereplő két iskola tökéletes feltételeket és légkört teremtett a társadalmi mobilitás előmozdításához. Különböző stratégiákat alkalmaztak, úgy mint a mentorálás, a közösen kitűzött célok, és nem utolsó sorban a diákok önbecsülésének növelése. Az iskolában motivált diákok tanulnak, akik mind a családtól, mind az iskolától támogatást kapnak, közösen haladnak a kitűzött cél felé. A lehetőség tehát adott, a nehézségekkel küzdő családok kitartó és szorgalmas gyermekei is esélyesek arra, hogy egyetemre vagy főiskolára menjenek továbbtanulni, és feljebb lépjenek a társadalmi ranglétrán. Azonban az a társadalmi, gazdasági, kulturális tőke, mely generációról generációra öröklődik, többnyire meghatározza az egyén útját. Természetesen mindig vannak kivételek, és azok az ambiciózus fiatalok, akik szeretnék szüleiket, nagyszüleiket túlszárnyalni, áldozatos munkával elérhetik. Azonban a fiatalok többsége elégedett a családi életével, és legfőbb céljuk nem a meggazdagodás, vagy hogy egy magasabb társadalmi osztályhoz tartozzanak. A megkérdezett diákok válaszai alapján az derült ki, hogy a legfontosabb a boldog családi élet, a munkában pedig az számít leginkább, hogy élvezzék és elégedettek legyenek azzal, amit csinálnak.

Összegezve, a brit politikában évtizedek óta hoznak a társadalmi mobilitást elősegítő intézkedéseket, melynek eszközét az oktatásban látják. A konzervatív párt szerint a szelektív oktatás jelent kiugrási lehetőséget a jó képességű, de hátrányos helyzetű gyerekek számára, míg a munkáspárt a komprehenzív iskolák mellett teszi le a voksát. Mindkét konstrukciónak vannak sikerei és kimutatható eredményei. Ugyanakkor az is bizonyítottnak vehető, hogy a gyerekek családi háttere, az a társadalmi közeg, amelyben nevelkednek, jelentős befolyással bír igényeikre, törekvéseikre, a későbbi pályaválasztásukra. A családi kötelék erőssége arra enged következtetni, hogy a társadalomban inkább a stabilitás erősödik, és nem jellemző a minden áron való felfelé történő elmozdulásra törekvés, noha a politikusok évtizedek óta igyekeznek azt előidézni. Azzal azonban, hogy a lehetőség nyitva tartását a közoktatás feladatának tartják, és törekednek ehhez reális feltételeket is biztosítani, egy humánus és pozitív értékekre alapozódó társadalom modelljét szolgálják.

⁷ Kate Hoskins and Bernard Barker: *Education and Social Mobility – Dreams of success*; Institute of Education, University of London, 2014. 37.o.

Felhasznált irodalom

Imre Anna: Reform-vizsgarendszerrel; *Educatio* 1995/3 pp. 454-468.

Jankay Éva- Pála Károly: Iskolarendszer és irodalomtanítás Nagy-Britanniában, *Iskolakultúra*, 2001/5.

Kate Hoskins and Bernard Barker: *Education and Social Mobility – Dreams of success*; Institute of Education, University of London, 2014.

Oktatási rendszerek Európában, Szerkesztette: Torgyik Judit, Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2009.

Robert Coe, Karen Jones, Jeff Searle, Dimitra Kokotsaki, Azlina Mohd Kosnin, Paul Skinner: *Evidence on the effects of selective educational systems - A report for the Sutton Trust*; CEM Centre, Durham University, UK, October 2008.

Szebenyi Péter: Tagoltság és egyesítés- Tananyagszabályozás és iskolaszervezet; *Magyar Pedagógia* 97.évf. 3-4. szám 271-302., 1997.

Internetes források:

- We still need selective schooling

<http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/may/26/selective-education-grammar-schools>

- Grammar Schools

<http://www.politics.co.uk/reference/grammar-schools>

- History of 11+

<http://www.the11pluswebsite.co.uk/index.php?page=historyof11>

- Education in England

<http://www.educationengland.org.uk/history/chapter03.html>

i

i